

Мікула О. І.
Невербальні засоби репрезентації емоції “страх”

*Мікула Оксана Ігорівна, аспірантка
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна*

Анотація. У статті розглядаються особливості невербальної комунікації. Характеризуються основні засоби передачі емоційного стану “страх” в малій прозі.

Ключові слова: *страх, емоція, невербальна комунікація, емотивна ситуація, емоційне переживання, мала проза*

Малу прозу можна назвати депозитарієм емоцій та емотивних ситуацій. Її важливою функцією є ідентифікація емоцій людини. Маніфестація емоцій через фізіологічні прояви та мовленнєві вчинки дозволяє автору художнього твору емоційно представити і охарактеризувати читачеві своїх героїв. Авторський опис емоційних переживань героїв, які є адекватніші та щиріші, в порівнянні з вербальною рефлексією, особливо важливий для розуміння внутрішнього світу персонажів [9: 66].

Часто не можна вкласти в форму слова те, що ми відчуваємо. Багато аспектів людської діяльності просто не передаються словами: мова бідніша від дійсності, її семантичний простір не повністю охоплює весь світ при вираженні та комунікації емоцій, оскільки, ступінь апроксимації мови та миттєвого переживання емоцій інколи далекий від бажаного [8: 8].

На сучасному етапі розвитку мовознавства велику увагу лінгвістів привертають невербальні форми вираження емоцій. **Метою** даної статті є вивчення невербальних засобів комунікації з точки зору їх актуалізації у малій прозі. Досягнення поставлених цілей передбачає вирішення наступних завдань: виявити та диференціювати невербальні засоби комунікації. **Об'єктом** дослідження є емоція “страх”, **предметом** – невербальні засоби репрезентації емоції “страх”.

Матеріалом дослідження слугували твори малої прози ХХ століття “The angel of the bridge” John Cheever, “...& answers” Joyce Carol Oates, “The fifty-eight” John Cheever, “The voice from the wall” Amy Tan, “The circuit” Francisco Jimenez, “Strong horse tea” Alice Walker, “The Sutton place story” John Cheever, “Clementina” John Cheever.

Всебічне вивчення специфіки обміну інформацією передбачає звернення до невербальних компонентів комунікації, безпосередня роль яких полягає у створенні емоційного простору, підвищенні експресивності мовлення і забезпеченні зворотного комунікативного зв'язку. Засоби невербальної комунікації є природною частиною нашого життя і практично неможливо не використовувати їх у процесі спілкування [11: 59]. Дж. Фаст відзначає, що важливо розуміти людину за її жестами, рухами, поглядами, позами та інтонаціями, оскільки слова можуть бути нещирими, а невербальні складові допоможуть визначити істинну цінність промовлених слів [6: 5].

Мовлення та невербальні засоби комунікації нерозривно пов'язані між собою. Емоції спостерігаються безпосередньо через мову тіла та через мову слів [8: 45]. Збалансоване поєднання вербальних та невербальних комунікативних компонентів забезпечує ефективну систему кодування та декодування інформації [5: 15]. О.О. Реформаторський вважав, що без рішен-

ня питань про те, як відбувається невербальна комунікативна діяльність людини і яке її співвідношення з вербальною діяльністю, неможливе моделювання комунікативних систем та мисленнєвого процесу [4].

Словами можна замаскуватися, приховати справжній емоційний стан, а невербальна поведінка, яка виникає спонтанно, зазвичай відображає правдиве сприйняття людей та подій. Мова тіла переважає вербальне вираження емоції страху за швидкістю, спонтанністю та адекватністю її декодування. Це пояснюється тим, що невербаліка сприймається підсвідомо і може переважати вербальний канал по швидкості дешифрування [1: 16; 12: 10].

Розглянемо специфіку відображення невербальних маркерів страху в малій прозі. Виявлені приклади дозволяють виділити наступні групи: внутрішній, зовнішній та фонаційний прояви переживання страху. Контексти малої прози репрезентують емоційний стан страху через опис фізіологічних реакцій, що його супроводжують. Залежно від причини виникнення даної емоції виділимо її зовнішні і внутрішні прояви:

1) Внутрішній прояв переживання страху.

Емоції рідко виражаються єдиним способом, частіше вони реалізуються кластерно [9: 9]. Розглянемо наступний приклад, який демонструє ознаки кластера емоцій, пов'язаних з жахом і страхом героя: *This imagined disaster was terrifying. My legs got so weak that I was not sure I could brake the car if I needed to. Then it became difficult for me to breathe. Only by opening my mouth and gasping did I seem able to take on any air. My blood pressure was affected and I began to feel a darkening of my vision* [10: 254]. При переживанні страху спостерігаються такі фізіологічні ознаки як пришвидшене дихання, ноги стають слабкими, змінюється кров'яний тиск, вражається зір. Характеристика даної ситуації виражає стан героя в даний момент, а уявна небезпека підкреслює навіювання страху. Тут не тільки описується емоція страху, але й пояснюється характер її вияву: *legs got to weak, difficult for me to breathe, blood pressure was affected, darkening of my vision*.

В наступному прикладі страх накопичується у підсвідомості героя, він не може його побороти. Персонаж знаходиться на межі емоційного зриву та повної втрати контролю над собою. *We were talking and laughing, and I had approached and was in fact on the George Washington Bridge without having remembered my weakness. The seizure came with a rush. The strength went out of my legs, I gasped for breath, and felt terrifying loss of sight. I was at the same time, determined to conceal these symptoms from my daughter. I made the other of the bridge, but I was violently shaken. .... My equilibrium was so shaken that the car swerved from one*

line into another [10: 259-261]. Герой відчуває наростання страху, він настільки боїться, що в результаті даного емоційного переживання спостерігаються зміни в організмі: *The strength went out of my legs, I gasped for breath, and felt terrifying loss of sight. ... I was violently shaken.* Персонаж свідомо воліє не демонструвати свої емоції. При появі моста, героя охоплює панічний страх, він боїться, що емоція страху може знайти осуд у його рідні.

Доповнюючою ознакою страху є біль: *...sometimes I see or feel a bulk like that when I remember giving birth to her, but I couldn't explain what it is. Maybe pain or the memory of pain. The fear of pain ...*[13: 52].

Внаслідок сильного емоційного переживання страху-тривоги в стресовій ситуації, інколи, спостерігається біль у животі: *I had such fears inside, not in my head but in my stomach. I could no longer see what was so scary, but I could feel it.*

В наступному прикладі можна прослідкувати схожу ситуацію, де описується сильний страх, який прирівнюється до відчуття болю. *She spread a hand over the front of her dress and began to gasp deeply, as if she was in pain. Her face got mottled and red. I pretended not to notice this. When the plane was announced, she got to her feet and exclaimed, "I want to go home! If I have to die suddenly, I don't want to die in a flying machine." ... I have never mentioned this seizure to her or anyone, but her capricious, or perhaps neurotic fear of dying in a plane crash... [10: 249-250].* Емоція страху отримує різні маніфестації, виражається немовними та мовними засобами. Поєднання вербаліки і невербаліки дозволяє комунікантам краще зрозуміти емоцію, що виражається.

Часто переживання страху ототожнюється з лексемою серце, воно найбільше відповідає за емоції: *His tongue had swelled to twice its size, and when he tried to move it, it stuck horribly to the roof of his mouth. His legs were limp. All he could think of to do then was to wait for his heart to stop hysterical beating, so that he could judge the extent of his danger [13: 376].* Розглянемо ще один приклад: *I lay back against my pillow, my heart pounding at what I had just witnessed with my ears and my imagination. A girl had just been killed. I hadn't been able to stop myself from listening. I wasn't able to stop what happened. The horror of it all [13: 314].* Вищенаведені приклади відображають порушення звичного функціонування серця та організму людини в цілому. Емоція страху протікає на фоні придушення інтелектуального потенціалу особистості та гальмування реакцій організму: *tongue had swelled to twice its size, and when he tried to move it, it stuck horribly to the roof of his mouth*, різко виникає слабкість: *His legs were limp*, гальмується процес мислення, здатність до оцінки ситуації: *All he could think of to do then was to wait for his heart to stop hysterical beating, so that he could judge the extent of his danger.*

Також для вираження внутрішнього прояву страху використовується лексема blood. В наступному прикладі прояв страху відображається відхиленням від звичного кровообігу: *... I felt my blood rush to my head. I felt dizzy [13: 261].*

2) Зовнішній прояв переживання страху

Зовнішні прояви страху найчастіше виражаються наступними симптомами: зміна кольору шкірного покриву, піт, тремтіння, пересихання в роті, "мова очей".

Походження страху пов'язане з невідомістю, нерозумінням, невмінням пояснити ті події, які відбуваються з людиною [2: 340].

В проаналізованих текстах малої прози зовнішні вияви страху підкреслюють емоційний стан персонажа. При емоційному переживанні периферичні зміни охоплюють весь організм поширюючись на систему м'язів та проявляються виразними рухами всього тіла. Рухи виконують певну функцію, а саме функцію спілкування. Мимовільні рефлекторні реакції на страх трансформуються в своєрідний невербальний акт і в певній мірі заміняють мовлення.

В основі симптоматики, що слугує об'єктивним показником емоції страху лежить виразний рух тремтіння: *The old woman's prediction made her tremble [10: 480].* Невербальна реакція тремтіння пов'язана з невідомим та значною мірою впливає на поведінку героїні.

Тремтіння дійової особи описується і в іншому прикладі: *Her hands were shaking with fright [10: 67].* Вищенаведені невербальні дії героїв, включені в комунікативний акт, повністю заміняють вербальну реакцію.

Відчуття страху інколи може супроводжуватися сухістю у роті: *"Would you like to read?" he asked hesitantly. I opened the book to page 125. My mouth was dry. My eyes began to water. I could not begin [13: 262].*

Анна Вежбицька вважає, що колір містить незалежний культурний символізм, як у екстралінгвальному, так і в лінгвальному аспектах [14]. Невід'ємною ознакою страху є зовнішнє вираження емоції через колір – блідість чи почервоніння. У ролі номінацій емоційних виявів страху людини велику роль відіграють лексичні одиниці, які вказують на зміну кольору шкіри. У наступному прикладі спостерігаємо авторське бачення прояву емоції страху. *She spread a hand over the front of her dress and began to gasp deeply, as if she was in pain. Her face got mottled and red. I pretended not to notice this. When the plane was announced, she got to her feet and exclaimed, "I want to go home! If I have to die suddenly, I don't want to die in a flying machine." ... I have never mentioned this seizure to her or anyone, but her capricious, or perhaps neurotic fear of dying in a plane crash... [10: 249-250].* В наведеному уривку причиною страху виступає небезпека, загроза і можливий збиток фізичного характеру, основним кольоровим симптомом психофізіологічного вияву страху у героїні є почервоніння шкіри обличчя: *Her face got mottled and red.*

В малій прозі страх також описується за допомогою одиниць, які містять в своїх значеннях сему «блідий», що корелює з фізіологічним проявом емоції страху та проявляється блідістю обличчя: *I noticed Papa's face turn pale as he looked down the road. "Here comes the school bus", he whispered loudly in alarm. Instinctively, Roberto and I ran and hid in the vineyards. We did not want to get in trouble for not going to school [13: 260].* У наведеному прикладі зовнішній прояв

емоції страху зображається раптовою блідістю обличчя. Опис зовнішнього прояву страху здійснюється за допомогою прикметників *red* та *pale*. Спостерігаючи за мімікою, жестами, а також за мимовільними проявами емоцій, наприклад такими, як почервоніння, блідість, тремтіння, ми можемо оцінити емоційний стан страху людини.

Очі та їх вираз, а також погляд відносяться до найважливіших комунікативних засобів, які характеризують людину: *My mother often looked this way, waiting for something to happen, wearing this scared look* [13: 309]. В даному прикладі представлена візуальна комунікація, яка демонструється наляканим поглядом героїні.

До симптоматичних маркерів стану страху персонажа слід віднести посилене потовиділення, яке пов'язане із зародженням та розвитком страху: *As soon as the doors closed, he showed the same symptoms of fear I had seen in my mother. Sweat stood out on his forehead, and he gasped like a runner.*

"What in the world is the matter?" I asked.

"I'm afraid of elevators", he said miserably.

He stopped in the hallway to recover his composure, and explained that he had been suffering from this phobia for over a year [10: 252].

3. Фонаційний прояв страху

Емоційні компоненти у складі мовленнєвих актів передаються голосовими, паралінгвістичними засобами [3:16]. Фонацями відіграють важливу роль у створенні емотивних ситуацій страху [7: 403]. Відчуваючи страх герої передають свій стан голосом. Найчастіше використовуються фонацями *shriek* та *scream*, які демонструють підвищення голосу та передають труднощі мовлення. Емотивні ситуації страху наповнюються різкі, гучні звуки та крик персонажів. Під впливом короткотривалого переживання страху людина інколи не може контролювати свої вчинки. В стані страху-переляку персонажі кричать та втрачають контроль над собою: *This was just before my own accident. Yes.*

Seconds before I was staring at the other car, at the broken rail and the edge of the cliff – I was screaming, and – I lost control of the car [13: 41].

Далі наведемо декілька прикладів, в яких найбільш яскраво демонструється фонаційний вияв страху. *And when I turned around, I saw her coming toward me just a few feet away and I shrieked and dropped everything* [13: 314].

She dropped her pitcher and ran into the tower, and her tongue was swollen with terror, but she looked out the cracks in the door and saw them, more churlish than dogs, more ragged, their ribs showing in their mangy coats and the blood of the sheep they had murdered falling from their mouth [10: 222].

Once, walking down the sala in the dusk, she saw the spirit of a dead man before her so clearly that at first she thought it was the signore, until she saw him standing in the door. Then she screamed and dropped the tray with the glasses and bottles on it, and when the signore asked her why she had screamed and she said it was because she had seen a ghost he was not sympathetic [10: 226]. В даних прикладах автори малої прози вживають лек-

семи *drop, scream, shriek* аби передати ту силу почуття емоційного стану страху, в якому перебувають герої. Для підсилення емоційного переживання, абсолютної незахищеності, лексема *drop* вживається із лексемами *scream* та *shriek* вказуючи на зміну поведінки, заціпеніння. В стані переживання несамовитого страху людина кричить та кидає все. Гучність голосу, а саме крик, особливо динаміка змін цього параметра – важливий акустичний засіб кодування невербальної комунікації [3, 216]. Адже, по звучанні голосу ми можемо описати фізичний та психічний стан людини. Наведені приклади відповідають інтенсивному прояву страху і представляють досить очевидну інформацію для розпізнання емоційних станів людини.

Отже, значну частину в спілкуванні людей складають невербальні компоненти. Емоційний стан страху може репрезентуватися в малій прозі різними засобами – як прямою номінацією, так і безпосереднім вираженням страху, а також словесним описом стану, особливостей мовлення, голосу, погляду, руху тіла. В досліджуваній малій прозі найбільш репрезентативними маркерами страху є різноманітні фізіологічні реакції організму людини, які призводять до змін у її зовнішності. В результаті аналізу невербального вираження емоції "страх" виділено три групи: внутрішній прояв переживання страху, зовнішній прояв переживання страху та фонаційний прояв страху. У першій групі емоція страху, найчастіше, реалізується кластерно, спостерігаються такі симптоми як пришвидшене, переривчасте дихання (*difficult for me to breathe, I gasped for breath, to gasp deeply, he gasped like a runner*), неможливість сконцентруватися (*my eyes began to water. I could not begin*), знижується тону мускулатури (*legs got so weak, the strength went out of my legs, legs were limp*), вражається зір (*I began to feel a darkening of my vision, terrifying loss of sight*), порушується функціонування серця (*my heart pounding, to wait for his heart to stop hysterical beating*), змінюється кров'яний тиск (*blood pressure was affected, my blood rush to my head*), страх прирівнюється до відчуття болю (*the fear of pain, to gasp deeply, as if she was in pain*). У другій групі периферичні зміни охоплюють організм персонажів, невербальні реакції трансформуються в комунікативний акт. Характерним ознаками зовнішнього прояву страху є тремтіння (*tremble, shaking with fright*), пересихання ротової порожнини (*mouth was dry*), потовиділення (*sweat stood out on his forehead*) та зміна кольору шкірного покриву (*face got mottled and red, face turn pale*). Третя група актуалізує фонаційний прояв страху. Автори малої прози використовують голос як інструмент невербальної комунікації для відображення емоційного переживання страху. Фонацями *scream* та *shriek* демонструють різке підвищення гучності голосу та вживаються з лексемою *drop* аби передати емоційний стан незахищеності. Оскільки емоція страху несе велике інформаційне навантаження, вивчення засобів його вираження в мовленні і комунікативній поведінці представляє великий інтерес для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Вилсон Г., Макклафин К. Язык жестов / Г. Вилсон. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 224 с.
Vilson G., Makklafin K. Yazyk zhestov [Body language] / G. Vilson. - Spb.: Izdatelstvo «Piter», 2000. – 224 s.
2. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : Монография / Н.А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
Krasavskiy N.A. Emotsionalnyie kontsepty v nemetskoj i russkoj lingvokulturakh : Monografiya [Emotional concepts in German and Russian linguistic cultures : Monograph] / N.A. Krasavskiy. – Volgograd : Peremena, 2001. – 495 s.
3. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика : Язык тела и естественный язык / Г.Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
Kreydlin G.E. Neverbalnaya semiotika : Yazyk tela i estestvennyy yazyk [Nonverbal Semiotics: Body language and natural language] / G.E. Kreydlin. – M. : Novoe literaturnoe obozrenie, 2002. – 592 s.
4. Реформатский А.А. О перекодировании и трансформации коммуникативных систем // Исследование по структуре типологии / А.А. Реформаторский. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 208—215
Reformatskiy A.A. O perekodirovanii i transformatsii kommunikativnyih sistem [Transcoding and transformation of communication systems] // Issledovanie po strukture tipologii / A.A. Reformatorskiy. - M. : Izd-vo AN SSSR, 1963. – S. 208—215
5. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
Soloshchuk L.V. Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsiyi v angломовному diskursi [The components of verbal and nonverbal communication in the English discourse] / L. V. Soloshchuk. – Kharkiv : Konstanta, 2006. – 300 s.
6. Фаст Дж. Язык тела. Как понять иностранца без слов / Дж. Фаст, Э. Холл : Пер. с англ. – М: Вече, АСТ, 1995. – 432 с.
Fast Dzh. Yazyk tela. Kak ponyat inostrantsa bez slov [Body language. The essential secrets of nonverbal communication] /
7. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте: Учебное пособие / О.Е. Филимонова. – СПб.: ООО «Книжный Дом», 2007. – 448 с.
Filimonova O.E. Emotsiologiya teksta. Analiz reprezentatsii emotsiy v angliyskom tekste: Uchebnoe posobie [Emotions in text. Analysis of emotion representation in the English text: textbook] / O.E. Filimonova. – SPb.: ООО «Knizhnyy Dom», 2007. – 448 s.
8. Шаховский В.И. Голос эмоций в языковом круге homo sentiens / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 114 с.
Shakhovskiy V.I. Golos emotsiy v yazykovom krugе homo sentiens / V.I. Shakhovskiy. – M. : Knizhnyiy dom «LIBROKOM», 2012. – 114 s.
9. Шаховский В.И. Эмоции: Долигвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 128 с.
Shakhovskiy V.I. Emotsii: Doligvistika, lingvistika, lingvokulturologiya [Emotions: prelinguistics, linguistics, linguoculture] / V.I. Shakhovskiy. – M. : Knizhnyiy dom «LIBROKOM», 2010. – 128 s.
10. Cheever J. Selected short stories / J. Cheever. – Moscow : Progress Publishers, 1980. – 343 p.
11. Kellermann K. Communication monographs / K. Kellermann. – N. Y., 1992. – 288 p.
12. Kuhnke E. Body Language for Dummies / E. Kuhnke. - John Wiley & Sons, Limited, 2011 – 268 p.
13. Moffet J. Points of view : An anthology of short stories / J. Moffet., K. R. McElheny. – New York : Mentor Books, 1995. – 608 p.
14. Wierzbicka A. The meaning of colour terms: Semantics, culture, and cognition. / A. Wierzbicka // Cognitive Linguistics 1(1), 1990. – P. 99-150.

Mikula O.I. Nonverbal means of representation of emotion “fear”

Abstract. The article deals with the peculiarities of nonverbal communication. Basic means of representing emotional state “fear” in the genre of short stories are given.

Keywords: fear, emotion, nonverbal communication, emotional state, emotive situation, short stories

Микула О.И. Невербальные средства репрезентации эмоции “страх”

Аннотация. В статье рассматриваются особенности невербальной коммуникации. Характеризуются основные средства передачи эмоционального состояния «страх» в малой прозе.

Ключевые слова: страх, эмоция, невербальная коммуникация, эмоциональное переживание, мотивная ситуация, малая проза